

## ПОГЛЕДИ СРПСКИХ ОПОЗИЦИОНИХ ГРАЂАНСКИХ СТРАНАКА 1918. Г. НА РЕШЕЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПИТАЊА

Иако су српске грађанске странке од почетка првог светског рата у основи делиле мишљење о потреби уједињења свих Срба, Хрвата и Словенаца па то и потврдиле тзв. „Нишком декларацијом“ <sup>(1)</sup> и одлуком Народне скупштине <sup>(2)</sup> (донетом у другој половини августа 1915) о одобравању владиног рада, ипак је чињеница да је од почетка 1918. године упечатљивије избило на видело извесно неслагање између хомогене радикалске владе и оних грађанских странака које су јуна 1917. прешле у опозицију <sup>(3)</sup>.

У току 1918. године — као што ће се видети — било је како спољнополитичких тако и унутрашњих догађаја који су условили активирање грађанских опозиционих снага <sup>(4)</sup>.

(1) Нова коалициона влада састављена 5.XII/22. XI 1914. од представника радикала, самосталних радикала и напредњака изишла је 7. XII/24. XI 1914. г. пред Народну скупштину с изјавом да потпуног ослобођења и уједињења свих Срба, Хрвата и Словенаца. Види: *Српске новине*, бр. 282. од 25.XI 1914. — Иако либерали нису хтели учествовати у новој коалиционој влади њихов посланик С. Рибарац је изјавио у Скупштини да ће и они „вршити своје патриотске дужности са истрајношћу и пожртвовањем сматрајући да ће сва питања о теорији Краљевине Србије бити решена онако како то Устав одређује“. Социјал-демократски посланик Драгиша Лапчевић био је мишљења да је Скупштина требало претходно да расправља о декларацији тако да је на крају председник Скупштине А. Николић констатовао да се „дела Скупштине придружује декларацији Владе, осим г. Лапчевића и г. Кацеровића“. Види: др Јанковић Драгослав: „Народна скупштина Србије за време првог светског рата и питање њеног кворума“ — *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3—4/1964, стр. 327—328.

(2) *Српске новине* бр. 48. од 21. IV 1918. стр. 1—2. — На једној седници одржаној у другој половини августа 1915. Народна скупштина је одобрила владину политику „понављајући своју решеност да борбу за ослобођење и уједињење српско-хрватско-словеначког народа продужи уз своје савезнике по цену жртву неопходних за обезбеђење животних интереса нашега народа...“ Види и: Јанковић Др А.: оп. цит.

(3) 5. XII/22. XI 1914. образована је у Нишу, уместо догдашње хомогене радикалске владе, коалициона влада састављена од представника радикала, самосталних радикала и напредњака. В.: *Српске новине*, бр. 280. од 23. XI 1914. — Либерали нису хтели а социјалисти нису били ни позивани да учествују у новој влади. Види: Живановић М. Ж.: „Југословенско питање у светлости преговора за образовање коалиционе владе Србије упротеће 1918. на Крфу“ РАД ЈАЗУ књ. 321. Загреб 1960, стр. 201—203. — Ова коалициона влада дала је оставку јуна 1917. због иступања из ње представника самосталних радикала и напредњака. До њиховог иступања из владе дошло је због неслагања у питању помиловања осуђених на Солунском процесу. Нову хомогену радикалску владу образовао је Н. Пашвић и ова влада остала је на управи Србије до 27./14. II 1918. В.: Живановић М. Ж.: „Пучовник Апис. Солунски процес хрваду деветсто седамнаесте“, Београд, 1955.

(4) Грађанску опозицију у српској Народној скупштини сачињавали су у то време: самостални радикали, напредњаци, либерали и радикалски дисиденти. (Тринаест радикалских посланика образовали су на 42. састанку Народне скупштине одржаном 28. VIII 1916. — првом састанку Скупштине на Крфу — Клуб независних посланика Радикалне странке „дајући тиме у смислу парламентарних обичаја своје клубу карактер посебне, самосталне политичке групе“). Председник клуба био је Марко Трифковић, потпредседници Настас Петровић, и др. Драгољуб Павловић а секретар Марко Борбевић. В.: Живановић М. Ж.: „Југословенско питање...“ стр. 201—203).

I. — Говори председника енглеске владе Д. А. Џорџа <sup>(5)</sup> и председника САД В. Вилсона <sup>(6)</sup> од 5. одн. 8. јануара 1918. — у којима су изнети ратни циљеви савезника одн. услови под којима би се могао закључити мир — имали су као последицу да опозиција иступи против владиног рада. Ови говори предвиђају, између осталог, рестаурацију Србије и Црне Горе и давање аутономије народностима у Аустро-Угарској а изазвали су код представника опозиционих странака потребу да испоље своје незадовољство радом владе <sup>(7)</sup> која, по њиховом мишљењу, није све учинила да савезници усвоје захтев за уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца. Из тих разлога они су 14./1. I 1918. упутили телеграм Пашићу у коме констатују „да је наша национална ствар ушла ... у страховиту кризу, која извесно није последња, и која не само осујећава наше национално уједињење но и угрожава целокупност старих граница Србије, пре овог рата, па и њен државни опстанак“, па траже од владе да одмах сазове у Францункој српску Народну скупштину коју би отворио регент Александар“ <sup>(8)</sup>.

Опозиција је после говора А. Џорџа и В. Вилсона сматрала да влада није успела да „објасни и расветли савезницима наш национални проблем“ <sup>(9)</sup> и захтевала је од владе сазив Народне скупштине у Француској јер „прошла Скупштина држана на Крфу, изолована од света, остала је без икаквих моралних последица по интересе наше нације, које би једино могла имати да је сазвана у пријатељској земљи“ <sup>(10)</sup>.

На захтев опозиције влада је одговорила да је донела одлуку да се Скупштина састане половином фебруара 1918. на Крфу <sup>(11)</sup>. Овакав одговор владе опозиција је примила са незадовољством и великом забринутости <sup>(12)</sup>.

(5) Граба о стварању југословенске државе (1. I — 20. XII. 1918) Привредник др Драгослав Јанковић и др Богдан Кризман. Институт друштвених наука Београд 1964. — Лондон, 5. I — Из говора Д. А. Џорџа представницима Трећа Јуниона.

(6) Граба. ... Вашингтон, 8. I — Програм светског мира у 14 тачака — из Вилсонове поруке Конгресу САД.

(7) Граба. ... Париз, 15. I/2. I — Начелник Алексић министру унутрашњих дела Кр. Србије.

(8) Граба. ... Париз, 14./1. I — Посланици опозиционих странака српске Народне скупштине — Н. Пашићу.

(9) Стенографске белешке Народне скупштине сазване указом од 12. јула 1914. у ванредан сазив у Нишу, а указом од 16. јула 1916. ради продужења седнице у вароши Крфу. Од 69—95. састанка од 12. II до 14. IV 1918. год. Крф. 1918. Види говор М. Трифковића, председника Клуба независних посланика радикалне странке који је он одржао у Скупштини 1. IV/19. III 1918. г. у току дебате о владиној декларацији о спољној политици и циљевима дебате о владиној декларацији о спољној политици и циљевима рата.

(10) Види нап. 8)

(11) Граба. ... Париз, 14./1. I — Посланици опозиционих странака српске Народне скупштине — Н. Пашић. У напомени: Солун, 17/4. I — Пашић — А. Николићу.

(12) Граба. ... Париз, 14./1. I — Посланици опозиционих странака српске Народне скупштине — Н. Пашићу. У напомени: Париз, 19./6. I — Отправник послова у Паризу Стевановић — Пашићу.

Два дана после објављивања Вилсоновог „Програма мира у 14. тачака“ одн. 10. јануара председник Југословенског одбора др Анте Трумбић упутио је престолонаследнику Александру, председнику српске владе Н. Пашићу и председнику српске Народне скупштине А. Николићу телеграм у коме, имајући у виду говорe савезничких државника, предлаже српској влади: 1) да „сазове општу скупштину на коју би били позвани сви посланици српске скупштине, југословенски и црногорски одбор у цјелини, представници свих наших организација у Америци и оних омладинских солидних организација и представници војске и добровољаца“, која би имала „да манифестује националне захтеве нашега народа као цјелине“; 2) да ову општу скупштину отвори и закључи престолонаследник Александар и 3) да се она сазове у Паризу или Лондону „ради јачега дејства које не би могло да буде довољно када би се скупштина сазвала на Крфу или Солуну, који су далеко и изван живота интернационалне политике“ (13).

Са своје стране М. Трифковић, вођа радикалских дисидената и представници других опозиционих странака тражили су — поводом говора А. Џорџа и В. Вилсона — од владе: 1) да одмах сазове Народну скупштину како би се манифестовали „наш велики бол и брига и наша права и жеље“; 2) да се скупштина састане „само у пријатељској Француској“ и 3) да Скупштину отвори престолонаследник Александар „чије би присуство у овим моментима било веома потребно и корисно“.

Иако су Трифковић и представници других опозиционих странака захтевали од владе сазив српске Народне скупштине а Трумбић предлагао сазивање опште југословенске скупштине, Пашић је — имајући пред собом захтев опозиције и предлог Југ. одбора — налазио у њима неке „исте мисли“ па је из тих разлога веровао да је предлог да се сазове општа скупштина резултат сарадње српске опозиције и Југ. одбора (14).

Пошто је примио владин одговор на предлог да се сазове општа скупштина, Трумбић је упутио телеграм регенту Александру, Влади Србије и А. Николићу у коме је, између осталог, тврдио да није постојао договор Југ. одбора са српском опозицијом да се овакав предлог учини (15). Нешто касније, у току дебате која се водила у Скупштини на Крфу о владиној декларацији о спољној политици, Марко Трифковић је демантовао да је постојао споразум између опозиције и Југ. одбора у вези са предлагањем опште скупштине. Међутим, из онога што је тада рекао, могао би се изве-

(13) Граба. . . Лондон, 10. I — А. Трумбић — Престолонаследнику Александру, Н. Пашићу и А. Николићу.

(14) Драгослав Јанковић: Из Историје стварања југословенске државе 1918. године. Спор између српске владе и Југословенског одбора око сазивања опште југословенске скупштине. — Анали Правног факултета у Београду бр. 3—4/1963, стр. 298.

(15) Граба. . . Лондон, 21. I — Југословенски одбор — Престолонаследнику Александру, Влади Србије и А. Николићу.

сти закључак да су представници опозиције били сагласни са самом идејом о сазивању те скупштине <sup>(16)</sup>.

Да ли је предлог да се сазове општа скупштина резултат сарадње Југ. одбора и опозиције или није, за сада се не може утврдити, али оно што можемо констатовати јесте то да опозиција, после говора савезничких државника, постепено заоштрава напад на владу због „неуспеха који је она претрпела у питању наше националне ствари“.

II. — Народна скупштина се састала на Крфу 25./12. II 1918. а хомогена радикалска влада (образована 23./10. VI 1917) дала је оставку 27./14. II 1918. <sup>(17)</sup>. Као разлог оставке Пашић је навео резултат гласања за избор председника Народне скупштине, по коме је кандидат радикалске странке Бока Брачинац добио само четири гласа више (укупно 54) од кандидата удружене опозиције као и то да приликом избора потпредседника Скупштине, услед држања опозиције, није било кворума <sup>(18)</sup>. Исто тако, у свом говору одржаном у Скупштини 15./2. IV 1918. Пашић је рекао да је влада имајући у виду меморандум опозиције (август—децембар 1917), у коме се изражава жеља за формирањем коалиционог кабинета — одмах по састанку Скупштине (то би значило 25. или 26. II 1918. по н.кал.) приступила у томе циљу преговорима са шефовима опозиционих странака. Међутим, како су они тада изразили мишљење да прво треба да отпочне с радом Скупштина а затим да се приступи образовању коалиције, влада је дала оставку <sup>(19)</sup>.

Крајем фебруара представници опозиције израдили су један споразум који су 1. III потписали у име самосталних радикала Љуба Давидовић, Велислав Вуловић и Милутин Станојевић, у име напредњака др Војислав Маринковић и Милоје Ж. Јовановић а у име радикалских дисидената Марко Трифковић, др Драгољуб Павловић, Настас Петровић и Коста Стојановић. Овај споразум садржи разлоге који, по мишљењу опозиције, неопходно налажу формирање коалиционе владе, програм те владе која би се имала формирати, као и услове опозиције за образовање тог коалиционог кабинета. У њему се, између осталог, каже да је мишљење потписника „да се нашој земљи натура образовање једног широког коалиционог кабинета, у коме ће бити представљене не само све скупштинске групе, које подржавају политику ослобођења и уједињења целокупног нашег народа са наслоном на садање наше савезнике... но евентуално и елементи ван Народне скупштине, који представљају извесну политичку, културну и националну вредност“. — Међу условима које је опозиција постављала за образовање коалиционе владе био је и тај „да председник те владе не може бити уједно и ресорни министар а нарочито не министар иностраних дела“. Овај услов је опозиција постављала зато што није же-

<sup>(16)</sup> Као нап. 9)

<sup>(17)</sup> О кризи владе на Крфу, споразуму представника опозиције и поновном образовању хомогене радикалске владе види: Живановић М. Ж.: „Југословенско питање...“

<sup>(18)</sup> Грађа... Крф, 27./14. II — Пашић — Ј. Јовановићу

<sup>(19)</sup> Стенографске белешке Народне скупштине... Од 69—95. састанка од 12. II до 14. IV 1918. год. Види говор Н. Пашића одржан 15./2. IV 1918. у току дебате о владиној декларацији о спољној политици.

лела да Пашић, уколико би био председник нове коалиционе владе, буде истовремено и министар иностраних дела.

Пре него што се приступило преговорима за образовање коалиционе владе представници опозиције изнели су на Крфу регенту Александру разлоге који налажу формирање такве владе. По њима, само коалициони кабинет би могао „да са пуним ауторитетом продужи водити и даље једину могућу националну политику борбе за народно уједињење помоћу наших савезника“. Међутим, они су регенту одмах казали и то да, иако опозиција жели образовање коалиционог кабинета, не жели да у њему види Пашића зато „што по њиховом мишљењу г. Пашић нема више довољно ауторитета да председава даљем извођењу спољне политике“<sup>(20)</sup>.

У току преговора за формирање коалиционе владе који су одмах затим отпочели, представници опозиције су истакли да циљеви рата наших савезника не обухватају остварење наших националних идеала који су утврђени не само низом докумената већ и Крфском декларацијом и да због тога треба да се промени „досадашњи шеф владе и носилац српске спољне политике“. Преговори су прекинати без резултата 20. марта. Споразум се није могао постићи јер опозиција није хтела да прихвати захтев радикала да Пашић и у новој коалиционој влади, која би се имала образовати, буде председник и министар иностраних дела, а радикали нису пристали на то да у тој влади Пашић буде само њен председник а неко од представника опозиције министар иностраних дела.

На крају треба поменути и то да су се представници либерала сложили са споразумом, иако га нису хтели потписати „јер они ни под каквим условима нису хтели сарађивати у било каквој влади са радикалима сматрајући да је свака сарадња са њима немогућа“.

Како је регент Александар дао овлашћење Пашићу да образује хомогену радикалску владу, уколико не може да састави коалициону, то је Пашић, после неуспеха преговора, образовао 23./10. III 1918. поново хомогену радикалску владу чији састав је био исти као и претходног хомогеног кабинета.

III. — Нова радикалска влада изишла је 30./17. III 1918. пред Народну скупштину с декларацијом о спољној политици и циљевима рата<sup>(21)</sup>.

У декларацији се прво констатује да су иступање Русије с бојног поља и улазак САД у рат као и неки други догађаји који су се одиграли за последњих годину дана у великој мери изменили војно-политичку ситуацију, па се у њој доста дуго и детаљно говори о немачкој субверзивној, пацифистичкој акцији и њеним интригама које су све „имале за циљ да изазову унутрашње неслоге и борбе, те да се пажња непријатеља скрене с главне ствари на друга, ситнија унутрашња питања“. У њој се даље подвлачи да „непријатељске интриге и тајна агитација нису нигде могле имати толиког успеха, колико се то постигло у аутократској Русији“. — „Српски народ, каже се даље у владиној декларацији, који је поднео највеће жртве и који је дао сјајне доказе своје савезничке верности и лојалности, може бити уверен, да ће после победе његове жртве бити награђене, да ће његове тежње и његови идеали бити остварени, ако само и даље буде давао

(20) Као нап. 17)

доказе својих грађанских и војничких врлина и ако се буде чувао интрига које би биле упућене на растројавање његове једнодушности и слоге у одбрани интереса троименог српског народа“. Влада затим у декларацији устаје против интрига Аустро-Угарске и истиче да ће српски народ и убудуће бити веран својим савезницима, као што је то у прошлости био.

На крају декларације влада с једне стране каже да ће савезници схватити потребу ослобођења народа у Аустро-Угарској а с друге да су циљеви рата Србије и њених савезника уједињење Југословена, повраћај Алзаса и Лорена Француској, уједињење Чешке, уједињење Пољске, „присаједињење Талијана Италији, Румуна Румунији и Грка Грчкој...“

Дебата о владиној декларацији водила се у Народној скупштини од 30./17. III до 17. IV 1918. г. У њој су учествовали како представници владе и неки радикалски посланици тако и представници свих опозиционих група. <sup>(22)</sup> Опозиција је, пре свега, критиковала владу што у декларацији није ништа казала о томе шта је радила од јуна 1917. и шта намерава да предузме убудуће, као и зато што се у њој ништа не говори о Крфској декларацији и њеном одјеку и пријему од стране нашег народа у Аустро-Угарској и од стране наших савезника. Она истиче да је влада у декларацији требало да изнесе у каквој се ситуацији налази наше национално питање и каквим се директивама руководи у спољној политици. Декларација — тврдила је опозиција — садржи и контрадикторност јер, с једне стране, тврди да је циљ наших савезника и Србије стварање Југославије а с друге стране, да ће савезници схватити потребу стварања те државе, што показује „да влада није успела да добро пласира Југословенско питање код наших Савезника“. Она даље изражава жаљење што циљеви садржани у декларацији нису изнети и у говорима савезничких државника па оптужује владу што није све учинила да савезнике убеди у потребу ослобођења народа у Аустро-Угарској и оправданост остварења националних тежњи Србије, одн. да „Влада није српски капитал пласирала како га је требало пласирати“. — Опозиција затим констатује да српски народ може имати само једну политику — политику сарадње са савезницима, да је та политика „политика неопходности“, очувања државне независности, да је, према томе, и опозиција за ту политику али да не може дати поверење влади и гласати за декларацију зато што се не слаже са начином на који влада спроводи спољну политику. Она изражава жаљење што Србија нема писаних уговора са својим савезницима и указује на то да се изјавама савезничких државника мора обратити пуне пажње јер су оне израз тренутне војно-политичке ситуације и биле би сигурно основа за преговоре о миру ако би до њих евентуално дошло у моменту када су те изјаве дате. На крају, она је захтевала од владе да одговори шта је после говора Л. Џорџа и В. Вилсона учинила да савезници прихвате југословенски програм, да укаже посланицима на који начин мисли да код савезника заступа интересе Србије и тражила је од Пашића доказ да ће после победе

(21) Грађа... Крф, 30./17. III — Декларација српске владе о спољној политици и циљевима рата.

(22) Стенографске белешке Народне скупштине... Види говоре посланика опозиције у току дебате о владиној декларацији о спољној политици и циљевима рата.

савезника њене тежње бити остварене. Оно што је по њеном мишљењу било потребно јесте „рационалније и енергичније извођење“ спољне политике.

IV. — После усвајања владине декларације о спољној политици и циљевима рата, за коју су гласала 55 посланика, Народна скупштина је прешла на разматрање владиног законског предлога о ванредним кредитима у износу од 250 милиона динара <sup>(23)</sup>.

У току дебате о овом законском предлогу влада је била изложена најоштријим нападима опозиције <sup>(24)</sup>. Владину политику критиковао је посебно др Драгољуб Павловић, један од вођа радикалских дисидената. У свом говору одржаном 27./14. IV 1918. он истиче да је циљ спољне политике Србије „уједињење целокупног нашег троименог народа“, да се тај циљ може постићи само наслоном на савезнике али истовремено изражава бојазан да ће „овакво извођење спољне политике довести нас до жељеног успеха, до победе наше националне ствари“. По његовом мишљењу требало је имати јасну, тачну концепцију свог циља, своје политике, требало је формулисати југословенско питање, југословенски проблем а до те формуле се дошло касно, тек после три године, на Крфској конференцији. На крају он констатује да у нашој пропаганди владају хаос и дезорганизација и да влада више не држи у својим рукама југословенску ствар.

Како је ова дебата изгледала, показује нам најбоље то што су опозициони посланици напустили Скупштину после изјаве које су у име својих странака дали. М. Драшковић (самостални радикал) и Ж. Рафајловић (либерал) а пре гласања о ванредним кредитима. По изласку опозиционих посланика из Скупштине, а пре гласања о кредитима, Пашић је оптужио опозицију да одобравање кредита ставља у зависност од формирања једног коалиционог кабинета а истовремено поставља услове који су неприхватљиви за другу страну. Како су већ пре гласања из скупштинске дворане изишла 42 посланика опозиције, то су за владин законски предлог о ванредним кредитима гласала само 53 посланика, па је потпредседник Скупштине Љуба Р. Јовановић констатовао да је ово питање због опструкције опозиције остало нерешено, да седницу закључује, а да ће наредну, за утврђивање дневног реда, заказати касније. После ове седнице Скупштина се више није састајала на Крфу.

V. — Три дана после напуштања Скупштине од стране опозиционих посланика, 1. V/18./IV 1918, одржан је састанак представника радикала и опозиције, на коме је учињен нови покушај да се формира коалициони кабинет. <sup>(25)</sup> Том приликом радикали су били пристали на то да Љуба Јовановић не буде члан и новог коалиционог кабинета који би се образовао, али нису хтели прихватити захтев опозиције да Пашић, уколико би био председник те нове владе, не буде у њој и министар иностраних дела. Из

<sup>(23)</sup> Стенографске белешке Народне скупштине. . . . Види дебату о владином законском предлогу о ванредним кредитима у износу од 250 милиона динара.

<sup>(24)</sup> Стенографске белешке Народне скупштине. . . . Види говоре посланика опозиције у току дебате о владином законском предлогу о ванредним кредитима у износу од 250 милиона динара.

<sup>(25)</sup> Драгослав Јанковић: „Народна скупштина Србије за време првог светског рата и питање њеног кворума“. Анали Правног факултета у Београду бр. 3—4/1966, стр. 345—347.

тих разлога ови преговори су били прекинүти. — Одмах затим, 4. V/21. IV 1918. радикали су поново изразили своју спремност да се формира коалициони кабинет у коме би опозиција имала четири портфеља и у коме не би био Љуба Јовановић али под условом да се „преко питања Солунског процеса који је окончан пресудом редовног војног суда, пређе као преко свршеног чина.” — Међутим, они су и овом приликом (као што су то стално чинили од марта 1918) изнели своје становиште да свака странка треба за коалициони кабинет да одреди своје најјаче људе, оне у које има највише поверења и који ће најбоље спроводити њену политику. У писму које су упүтили као одговор на ову понуду, Љ. Давидовић, М. Трифковић и др В. Маринковић су захтевали да Пашић у новом коалиционом кабинету не буде ни председник владе ни министар иностраних дела. „Незадовољни радом г. Пашића и као председника владе и као министра иностраних дела — каже се у писму — ми смо налазили а налазимо и сада, да он не само не греба да буде шеф ни министар иностраних дела, него не треба ни да улази још у какву комбинацију за састав владе”. — „Може Пашић чинити све што хоће — каже се даље у писму представника опозиционих странака — може свесно или са незнања правити и најкрүпније и најкапиталније погрешке, може своју вољу ставити изнад устава и закона (као што је у неколико махова и учинио), немогүћно је уклонити га с власти, јер је ваша група везала своју судбу за његову, а апел на народ не може се вршити”. — Из тих разлога, одн. имајући у виду овакво стање, опозициони блок пристаје да Пашић буде и у новој коалиционој влади њен председник али никакo није хтео прихватити захтев да он истовремено буде и министар иностраних дела „јер би му тиме (опозиционом блоку) било онемогүћено колико толико паралисати свемоћ једног човека и исправити крупне грешке које чини у спољашњој и унутрашњој политици које су подвучене неуспесима и констатоване у Народној скупштини...”

VI. — Пошто су преговори вођени почетком маја претрпели неуспех а Народна скупштина се није састајала, опозициони блок је 20./7. V 1918. упүтио регенту Александру представку <sup>(26)</sup> у којој је поново истакао потребу образовања коалиционе владе, сматрајући да је концентрација свих снага предуслов за успешно остварење ратних циљева Србије. Како радикалска влада — каже се у представи — нема у Скупштини потребну већину, опозициони блок изражава регенту своје уверење да криза треба да се реши и то парламентарним путем јер би постојеће стање, у противном, могло „да доведе у питање у очима наших пријатеља нашу способност за велики задатак слободоумне и модерне управе над једном неколико пута већом народном Краљевином нашом, српском-хрватском-словеначком”.

Као што се из ове представке опозиционог блока регенту види, погледу опозиције на начин решења југословенског питања нису се разликовали од концепције коју је за решење тог питања имала Пашићева влада одн. радикалска странка. И опозиција и радикали сматрају да се југословенско питање има решити на тај начин што ће Срби из Србије прво осло-

(26) Грађа... Крф, 20./7. V 1918. — Представници опозиционог блока — престолонаследнику Александру. — Представку су потписали у име самосталних радикала Љ. Давидовић, В. Вуловић и Милутин Станојевић, у име радикалских дисидената М. Трифковић и А. Павловић а у име напредњака др В. Маринковић и Милоје Ж. Јовановић.



бодити своју браћу која се налазе под Аустро-Угарском, ујединити се затим с њима а онда управљати једном неколико пута већом Краљевином. . . српском-хрватском-словеначком”.

VII — Док су опозициони посланици чекали од регента одговор на горњу представку, Пашић је дозволио радикалским посланицима одлазак с Крфа и двадесеторица њих су 13./VI 31. V 1918. напустили острво. Сутрадан, 14. VI/1. VI 1918. представници опозиције упутили су председнику Скупштине писмо у коме су изјавили да због одласка радикалских посланика није више могуће држати седнице Скупштине, да одговорност за то пада на њега и његову странку и да су одлучили да и они напусте Крф. 22./9. VI отпутовали су с Крфа скоро сви посланици опозиције <sup>(27)</sup>.

VIII. — У току септембра и октобра месеца 1918. Пашић је поново боравио у западним савезничким земљама. 20. октобра њему су Марко Трифковић и Милорад Драшковић, у име опозиције, предложили у Паризу формирање концентрационе владе Србије. „Ту концентрацију — каже се у предлогу — ми разумемо и као израз свих скупштинских група и као израз мишљења најистакнутијих представника националног рада у Србији и као израз онога што собом представља Југословенски одбор”. <sup>(28)</sup>

У току преговора који су 22. X отпочели између Пашића, с једне, и Косте Стојановића и М. Драшковића, с друге стране, извршена је подела портфеља, по којој би Пашић и у новој влади био председник али би министарство иностраних дела препустио Михаилу Гавриловићу. Пашић није хтео прихватити предлог опозиције да у владу уђе и „неколико истакнутих научних радника”. Он је тај предлог окарактерисао „као противан начелима парламентарне владе”. Опозиција није инсистирала на овоме, „она је више настојала да добије ресор унутрашњих послова и начелну сагласност за вођење „анкете о Солунском процесу”. <sup>(29)</sup>

У свом извештају влада на Крфу 27. X Пашић износи разлоге због којих је пристао на формирање коалиционе владе у коју би ушли представници Одбора и, између осталог, каже: „На тај начин умањила би се опасност која би потекла ако би се Југословенски одбор признао као представник Срба, Хрвата и Словенаца у А.-Угарској и ако се буде признао као њихов заступник у питањима свих Југословена у А.-Угарској”. <sup>(30)</sup> Одговарајући Пашићу (28. и 29. X п. н.?) Протић му је скренуо пажњу на то да приликом преговора води рачуна о томе да министарство финансија и унутрашњих дела треба да остану у рукама радикала а да исто тако треба „избећи анкету о Солунском процесу, чиме би се ствар разгребала и наилазило на путеве неправилне”. По његовом мишљењу поделу ресора треба извршити када се Народна скупштина састане у Скопљу.” <sup>(31)</sup> То своје гледиште он је правдао: (1) „да се избегне закључак јавног мњења да је коалициони кабинет створен у Паризу под притиском са стране” и (2) „дуж-

<sup>(27)</sup> као нап. 25) стр. 348—349.

<sup>(28)</sup> Граба. . . Париз, 20./7. X — М. Триаковић и М. Драшковић — Н. Пашићу

<sup>(29)</sup> Војислав Ј. Вучковић: Из односа Србије и Југословенског одбора. Питање о уласку представника Одбора у српску владу. — Историски часопис — орган Историског института кн. XII—XIII 1961—1962. Београд 1963, стр. 381—382.

<sup>(30)</sup> Исто. Нап. 104. Париз, 12 и 14. X 1918, (по ст. кал). Пашић — Протићу. Стр. бр. 153 (I и II део) ш. т. Препис. Харт. М. њ. (Милана Борбевећа)

<sup>(31)</sup> Исто. Нап. 105. Крф, 15 и 16. X (по ст. кал). Протић—Пашићу, ш. т. Преписи. Исто.

ном пажњом према регенту од кога Пашић треба усмено да затражи сагласност за образовање владе". (32)

31. октобра одржана је седница Југословенског одбора на којој се Трумбић, пошто је претходног дана имао разговор с Пашићем, „категорички изјаснио за прекид даљих разговора и споразумевања с Пашићевом владом". (33) Из тих разлога Пашић је истог дана опет телеграфисао на Крф и тражио „хитна упутства". У том телеграму он каже да ће још бити добро ако се опозиција буде држала споразума јер, ако све српске странке буду у влади, њен ће положај код савезника бити јак „а ослабљен биће захтев Југословена у А-Угарској". (34)

1. XI посетили су Пашића М. Драшковић и М. Трифковић да би од њега сазнали да ли регент пристаје на формирање новог коалиционог кабинета. Пашић их је обавестио да регент и влада „у начелу примају" формирање коалиционог кабинета с тим да се он образује у Скопљу приликом састанка Народне скупштине. Ту нову владу сачињавала би четири радикала, од који би један био председник те нове владе, и четири представника опозиције. Министар иностраних дела био би Михаило Гавриловић. — Драшковић и Трифковић су Пашићу на то одговорили да се догађаји брзо развијају и захтевају брза решења. С обзиром на то да би до састанка Скупштине могло проћи и двадесет дана, молили су Пашића да упозна регента с разлозима који налажу „да се питање реши за три-четири дана" и то у Паризу. „Ако би се ствар одуговлачила, — казали су том приликом Драшковић и Трифковић Пашићу — ако би се Југословенски одбор разишао са вама ако он не би био признат од српске владе и ако би се он изјаснио против држања српске владе, против њене политике, онда ћемо се придружити Југословенском одбору, и... образовати одбор, који ће радити противу српске владе, а за Југословенски Одбор". — Пошто им је у току даљег разговора скренуо пажњу на држање Одбора у току Крфске конференције, на његово касније инсистирање да буде признат као представник и заступник Југословена из Аустро-Угарске, као и на последице евентуалног давања таквог признања, Пашић је на крају подвукао да српска влада мора држати догађаје у својим рукама и не дозволити да се ствари развијају на штету нашег народа. Из тих разлога он је изразио мишљење да би било добро да неколико чланова Југословенског одбора уђу у српску владу и заједно раде на спровођењу онога што је Крфском декларацијом утврђено. Међутим, он је одмах саветовао Драшковићу и Трифковићу да се са одлуком причека док се не чује „шта мисле наша браћа Срби, Хрвати и Словенци, који су изабрали одбор извршни (Народно вијеће СХС у Загребу), који има право да ради за идеју нашег троименог народа". Пашићев утисак је био да Драшковић и Трифковић нису расположени за то да се прво разговара са изасланицима Народног вијећа СХС из Загреба па тек

(32) Исто, стр. 383.

(33) Драгослав Јанковић: Женевска конференција о стварању југословенске заједнице 1918. године (Посебан отисак из књиге „Историја у XX веку" — Зборник радова V) Београд 1964. стр. 230.

(34) Војислав Ј. Вучковић.: оп. цит. Нап. 110. Париз, 18. X (по ст.) Пашић—Протићу, ш. т. Препис Харт. М. Б.

онда донесе одлука о признању Одбора ако то буде учинило Народно вијеће". (35)

Крајем октобра вођени су и преговори између чланова Одбора и представника опозиционог блока о уласку три члана Одбора као министра без портфеља у коалициону владу. Иако су после разговора с члановима Одбора сматрали „да тај пут није најподеснији“ остали су при томе да он у крајњој линији води циљу". (36)

На састанку с Пашићем 3. XI Трифковић, Драшковић и Маринковић су улазак представника опозиције у коалициону владу опет условили претходним споразумом између постојеће хомогене радикалске владе и Југ. одбора, али им је Пашић одговорио да се треба споразумевати с оним кога Народно вијеће СХС буде одредило као свог представника „у међународним односима". — Представници опозиције су пак са своје стране предлагали да у српску владу уђу три представника Одбора. Двојица од њих и тројица српских министара формирали би војни комитет „коме би пало у дужност да руководи спољном политиком у вези са продужењем рата и преговорима о миру". (37).

Предлажући да три члана Југословенског одбора уђу у српску владу и да двојица од њих са тројицом српских министара формирају војни комитет, опозиција је полазила од тога да се Трумбић неће противити том предлогу. Међутим, на састанку одржаном 4. XI он је Пашићу и представницима српске опозиције изјавио да ни један члан Одбора не може улазити у српску владу. — На овом састанку, до кога је несумњиво дошло под притиском савезника, Трумбић је прво тражио да савезници признају Југословенски одбор и када се то признање буде добило, онда се може приступити формирању једног комитета „који би се састојао из две одвојене стране: од стране српске владе, заступништва Србије и од Југословенског одбора, заступништва Југословена у Аустро-Угарској, односно „државе која је прогласила своју независност." — Овај комитет би сачињавала три представника српске владе и два представника Одбора и он би „руководио спољном политиком Србије и Југославије". — С овим Трумбићевим предлогом сложио се М. Драшковић, по коме је овај комитет могао представљати основу за формирање југословенске владе. — Међутим, Пашић је одмах изјавио „да је то сасвим нови предлог". — Извештавајући о овоме Протића он каже: „На то сам одговорио да је још теже постићи споразум на тој основи, јер Југославија нити је образована путем револуције, нити је прокламовано јединство, нити је конгрес о миру решио да све земље југословенске са Србијом и Црном Гором представљају једну државу, те да могу имати једну владу. Од зле муке бачени смо сад на горе, благодарећи томе што наша удружена опозиција иде солидарно са Југословенским одбором". (38)

(35) Грађа... Париз, 1. XI/19. — Н. Пашић — Престолонаследнику Александру. (Из овог писма сазнајемо садржину и ток разговора вођеног 1. XI/19. X између Пашића, Драшковића и Трифковића).

(36) Грађа... Париз, 3. XI — А. Мандић — Ј. Јовановићу

(37) Војислав Ј.: Вучковић оп. цит. Нап. 112. Париз, 22. X 1918, (по ст.) Н. Пашић — С. Протићу и Ж. Балугићу. Стр. пов. бр. 195. ш. т. Препис. Исто.

(38) Исто. Нап. 113. Париз, 24. X. 1918. (по ст.) Н. Пашић — С. Протићу. Стр. пов. 199. ш. т. Препис. Исто.

Истог дана када је Трумбић поднео свој предлог за формирање ратног кабинета изradio је М. Драшковић свој предлог „о образовању националне концентрационе владе СХС одн. мешовитог ратног кабинета“. Овај предлог садржи два пројекта. Први предвиђа као најбоље решење формирање националне концентрационе владе коју би сачињавали представници Србије, с једне, и Југ. одбора и Народног вијећа СХС из Загреба, с друге стране. Овај кабинет би се састојао од 17. чланова и он „издаја из своје средине један ужи кабинет за официјелно вођење спољне политике и довршење рата“. Тај ужи кабинет састојао би се од 5 чланова. „Ако се не усвоји та основа — каже се даље у овом предлогу — прилаже се нацрт за мешовити ратни кабинет. . .“ По овом другом пројекту два делегата српске владе и два делегата Југ. одбора (представника Срба, Хрвата и Словенаца из Аустро-Угарске) с министром иностраних дела Србије сачињавали би кабинет који ће „водити официјелно целокупну спољну политику Срба, Хрвата и Словенаца“. У свом раду кабинет би био независан а српска влада, Југословенски одбор и Народно вијеће СХС не би могли поред овог кабинета предузимати никакве кораке у области спољне политике. Овај национални кабинет „одржава везу с владом Србије и Нац. Већем у Загребу и остаје њихов орган све док не буде замењен другим, по обостраном споразуму ова два тела“. (39)

Преговори вођени 4. новембра прекинути су и настављени после два дана у Женеви.

Као што видимо, Пашић није хтео ни сада, приликом свог боравка у западним савезничким земљама, да призна Југ. одбор за заступника Југословена из Аустро-Угарске али је, услед тренутне политичке ситуације био принуђен да пристане на улазак представника Одбора у владу, у којој би они, као министри без портфеља, учествовали у спровођењу спољне политике. Дајући сагласност на то да представници Одбора уђу у коалициону владу Пашић је желео да спречи признање Одбора и тиме његов равноправан положај са српском владом на међународном пољу. Међутим, до споразума између Пашића и Трумбића о уласку чланова Југ. одбора у коалициону владу није у Паризу дошло. — С друге стране, Пашић је крајем октобра и почетком новембра улагао максимум напора да се формира српска коалициона влада састављена од представника опозиције и радикала јер је сматрао да ће у случају образовања такве владе имати јаче позиције у односу на Одбор, уколико се с њиме споразум не постигне. Другим речима, да би спречио признање Одбора, Пашић пристаје да представници Одбора уђу у српску коалициону владу као министри без портфеља. Међутим, уколико до тога не би дошло, а са српском опозицијом постигне споразум о формирању коалиционог кабинета, она ће имати у односу на Одбор јачи положај. Ако све српске странке буду представљене у влади, онда ће, по његовом мишљењу имати на савезнике јачи утицај а „ослабљен биће захтев Југословена у А.-Угарској“ одн. Југ. одбора.

Српски опозициони блок је стално истицао као свој услов за улазак у коалициону владу претходни споразум између Југ. одбора и Пашића.

(39) Грађа. . . Париз, 4. XI — Предлог М. Драшковића — о образовању националне концентрационе владе СХС одн. мешовитог ратног кабинета.

Представници опозиције су пристајали да уђу у владу само у том случају ако се у њој буду налазили и представници Одбора. Како до споразума између Пашића и Одбора није дошло, то Пашић није могао образовати ни коалициону владу с представницима опозиције.

IX — На конференцији која је одржана 6. и 7. новембра у Женеви <sup>(40)</sup> присуствовали су од стране Србије Н. Пашић и представници српске опозиције. М. Драшковић и др В. Маринковић, од стране Народног вијећа СХС из Загреба А. Корошец, Г. Жерјав и М. Чингрија и чланови Југ. одбора Трумбић, Васиљевић и Газари.

Пошто је на поподневној седници првог дана конференције Н. Пашић предложио помирење „политичко-војничког комитета“ поднео је и Милорад Драшковић свој предлог, који представља први пројекат његовог предлога „о образовању националне концентрационе владе СХС одн. мешовитог ратног кабинета“ који је он израдио 4. XI и с којим смо се ми већ упознали говорећи о преговорима вођеним у Паризу. — По Драшковићевом објашњењу, по образовању националне концентрационе владе СХС, влада Србије би престала да постоји, Народно вијеће СХС би остало као парламент а остала би, исто тако, и постојећа локална управа. На Драшковићев предлог ставио је Корошец примедбу да она значи стварање заједничке државе СХС а да савезници могу и „не признати државу јер нисмо дошли до конгреса“. — Ситуација је нужно налагала да се што пре створи један заједнички орган али би формирање заједничке владе захтевало постојање претходне сагласности, како српске Скупштине тако и Народног вијећа СХС.

Другог дана конференције тј. 7. XI поднео је и Трумбић свој предлог. Овај предлог, који полази од Пашићевог, прихватили су учесници конференције. По њему би се формирало „заједничко Министарство за послове који су заједнички.“ Формирањем овог „заједничког министарства“ не би била укинута министарства Србије и Народног вијећа већ би наставила да обављају послове у делокругу своје надлежности.

У својој књизи „Југославенски одбор (Повијест југословенске емиграције за свјетског рата 1914—1918)“ <sup>(41)</sup> Милада Паулова каже да јој је Драшковић фебруара 1921. г. између осталог рекао: „Госп. Пашић у Паризу, пред наш одлазак у Женеву, дао ми је реч, да прима мој предлог, али је у Женеви одустао“. На њено питање какав је био став Одбора према његовом предлогу, Драшковић је одговорио: „Трумбић је шутио, а на то је Пашић казао, да се не може (нацрт) примити“. — Пашић је пре пристао на Трумбићев него на Драшковићев предлог зато што је Трумбићев предлог предвиђао даље постојање и министарства Народног вијећа и српске владе, која би, као и министарства Народног вијећа, наставила да обавља послове у делокругу своје надлежности онда „што је Трумбићев предлог остављао и даље фактичну власт у Србији посебној српској влади у Београду, и ако би се створила заједничка влада за вањски свијет, те је та концепција више одговарала државној концепцији г. Пашића.“ — Одбор је такође зау-

<sup>(40)</sup> као нап. 33) стр. 225—262.

<sup>(41)</sup> Милада Паулова: Југославенски одбор (Повијест југословенске емиграције за свјетског рата 1914—1918) Загреб 1924, стр. 561.

зео негативан став према Драшковићевом предлогу зато што „нацрт г. Драшковића није одговарао више ни члановима Одбора, који су услијед борбе са српском владом страховали пред централизмом, а напосе није одговарао Др Трумбићу, који је био увијек конзервативан у питању унутрашњег уређења“. По мишљењу Трумбића Драшковићев предлог био је „преурањен“. <sup>(42)</sup>

Пашић је другог дана конференције прихватио Трумбићев предлог о формирању „заједничког министарства“. На његову одлуку да одступи од става да Србија треба да ослобађа и уједињује, утицали су несумњиво савезници али исто тако и чињеница да је на конференцији имао против себе не само Југ. одбор него и српску опозицију.

Међутим, иако су на Женевској конференцији представници српске опозиције и Југ. одбор стајали наспрам Пашића ипак се Југ. одбор није у пуној мери могао ослонити на српску опозицију. — У свом писму Корощу од 31. X Трумбић оптужује Пашића за рђаве односе између српске владе и Југ. одбора, назива српску владу „мизерном олигархијом која је узурпирала власт“ а за српску опозицију пак каже: „Сва опозиција српске скупштине, која има знатну већину, а тако исто и јавно мишљење народа, сложено је с нама и неће, да Србија заигра у нашем друштву пруску улогу, него теже за тим, да Србија, као и остале наше земље буду саставни дио цијелине на бази народне слободе и једнакоправности.“ <sup>(43)</sup> — Ово Трумбићево тврђење није било сасвим тачно. Већ на основу представке коју је опозициони блок упутио регенту Александру 21./7. V 1918. могли смо донети одређене закључке о погледима опозиције на начин стварања заједничке државе. Да је опозиција и даље остала при својим старим схватањима показује нам то што је она одмах по отказивању Женевског споразума приступила с Пашићем преговорима за формирање концентрационе српске владе која је затим и образована 16./3. XI 1918. у Паризу.

Својим телеграмом од 7. XI Пашић је обавестио Протића о предлогу који је поднео првог дана конференције тј. да се формира „војничко-политички комитет“ као и предлозима које су учинили Драшковић и Трумбић <sup>(44)</sup>. Протић је одговорио Пашићу 10. XI/28. X да се слаже са закључком конференције одн. да пристаје на формирање заједничког министарства за послове који су заједнички. <sup>(45)</sup> Међутим, Протић је истог дана (10. XI) добио Пашићев други телеграм од 9. XI у коме Пашић, поред осталог, „иако не изричито, ипак доста разумљиво сугерише престолонаследнику и влади да измене односно пониште решења донета на Конференцији путем промене владе у Србији“. <sup>(46)</sup> — Примивши овај Пашићев телеграм, Протић је следећег дана тј. 11. XI обавестио Пашића да не пристаје на закључке Женевске конференције и да због тога даје оставку владе на Крфу. „Молимо, поред осталог за допуштење изјавити вам, — каже на крају свог телеграма Ст. Протић — да по нашем мишљењу, у таквој ситуацији,

<sup>(42)</sup> Исто.

<sup>(43)</sup> Граба. . . Париз, 31. X — А. Трумбић — А. Корощу.

<sup>(44)</sup> Граба . . . Женева, 7. XI/25. X — Пашић — Протићу

<sup>(45)</sup> Граба. . . Крф, 10. XI/28. X С. Протић — Н. Пашићу.

<sup>(46)</sup> Граба . . . Женева, 9. XI/27. X. — Н. Пашић — С. Протићу.

ни вама више нема места у таквој влади, јер је очигледно да вам се оваквим начином изјављује неповерење". (47)

Х — Иако су на Женевској конференцији стајали заједно с Југ. одбором наспрам Пашића, представници опозиционог блока су одмах по отказивању Женевског споразума напустили Трумбића одн. Југ. одбор и приступили поново преговорима с Пашићем у циљу формирања концентрационе владе Србије. 16./3. XI 1918. образовано је у Паризу ново концентрационо министарство Србије (48) у коме је Пашић задржао положај председника владе али је нови министар иностраних дела требало да буде Михаило Гавриловић (49). Међутим, он није хтео да прими тај положај, — вероватно по Пашићевој сугестији — иако су га представници опозиције молили да то учини.

Пошто су постигли споразум о образовању концентрационог министарства Србије, представници опозиције и Пашић су се договорили „да се ово Министарство може проширити са још неколико портфеља за кандидате које би Народно вијеће у Загребу у споразуму са Народним већем у Сарајеву, у Љубљани канديدовало, а после би се створило велико концентрационо Министарство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца". По договору представника опозиције и Пашића ово велико концентрационо Министарство Краљевине СХС требало би одмах формирати „и тако састављено Министарство представљало би цео народ Срба, Хрвата и Словенаца". (50)

ХИ — У току 1918. године опозиција је користила сваку прилику и покушавала да докаже да хомогена радикалска влада није дорасла задатку који је стајао пред њом у вези са спровођењем националног програма, па је стога предлагала да се предузму одређене мере које би, по њеном мишљењу, допринеле усвајању захтева званичне Србије у погледу југословенског уједињења. Њено држање у догађајима који су се одиграли у току 1918. године омогућује нам да изведемо и одређене закључке о њеном ставу према стварању заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца и начину образовања те државе.

За време првог светског рата српске грађанске странке имале су идентичне ставове у погледу решења југословенског питања. Њихови ставови у погледу ратних циљева Србије били су истоветни и дотле док су неке од ових странака, преко својих представника, биле заступљене у коалиционој влади и по њиховом иступању из те коалиције. И после оставке коалиционе владе и образовања хомогене радикалске владе јуна 1917. ставови странака које су прешле у опозицију не разликују се од ставова радикалске странке у погледу решења југословенског питања. Међутим, иако су, као и радикали, сматрале да је циљ политике Србије ослобођење и уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца, оне нису биле задовољне радом владе на спровођењу те политике.

(47) Грађа . . . Крф, 11. XI/29. X — С. Протић — Н. Пашићу.

(48) Грађа . . . Париз, 16./3. XI — Пашић — Престолонаследнику Александру и С. Протићу.

(49) Михаило Гавриловић је од средине 1918. био помоћник министра иностраних дела.

(50) као нап. 48).

Говори А. Џорџа и В. Вилсона, које су они одржали почетком јануара 1918. учинили су да опозиција оштро иступи против владиног рада. По њеном мишљењу гледишта савезничких државника на решење југословенског питања последица су „рђаво вођене спољашње политике“ од стране владе. Како после говора А. Џорџа и В. Вилсона изгледа за уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца нису постојали, она је сматрала за своју дужност да захтева од владе хитан сазив Народне скупштине у Француској. Народна скупштина би ту, „у средишту савезничке политичке акције“ могла допринети томе да савезници усвоје оправдане захтеве за правилно решење југословенског питања. Поред тога, она би се у овој савезничкој земљи посветила само питањима спољне политике док би се на Крфу бавила и унутрашњим питањима, чије решавање је, по њеном мишљењу, требало одложити.

Како ратни циљеви савезника нису обухватали и остварење интереса Србије, опозиција је у току кризе владе на Крфу указала на потребу формирања коалиционог кабинета састављеног од представника свих странака (сем либерала) али у коме Пашић не би требало да буде ни председник ни министар иностраних дела. По њеном мишљењу, такав коалициони кабинет би једини био способан да, уз подршку савезника, успешно спроводи политику чији је циљ ослобођење и уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца. И после поновног образовања хомогене радикалске владе опозиција је оптуживала радикале да нису схватили то да интереси Србије неопходно налажу концентрацију свих снага и формирање коалиционе владе. Међутим, иако је опозиција указивала на неактивност владе у спровођењу спољне политике, изгледа нам да се прави разлог инсистирању да се формира коалициона влада без Пашића налази у њеним настојањима да преко такве владе узме власт у своје руке. Она је, додуше, у току преговора пристајала на то да Пашић у новој коалиционој влади, буде њен председник али не и министар иностраних дела. Међутим, по признању саме опозиције, то је био само њен моментани уступак. Њен крајњи циљ био је, очигледно, потпуно уклањање Пашића из владе. Упорна настојања опозиције да се Пашић уклони довели су до неуспеха преговора за образовање коалиционе владе.

За време заседања Народне скупштине 1918. на Крфу опозиција је, нарочито у току дебата о владиној декларацији о спољној политици и законском предлогу о ванредним кредитима, стално истицала да је циљ спољне политике Србије „уједињење целокупног нашег народа“, да је политика сарадње са савезницима „политика неопходности“ и да је, према томе, и опозиција за ту политику али да се не слаже с начином на који влада спроводи политику. По њеном мишљењу, последица спровођења спољне политике од стране владе јесте то да савезници нису убеђени у оправданост захтева Србије за ослобођење и уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца. Из тих разлога она је захтевала „рационалније и енергичније“ спровођење политике која је могла да доведе до остварења националних циљева Србије.

Народна скупштина, међутим, није на Крфу расправљала питање стварања заједничке државе вероватно стога што погледи опозиције и радикала на уједињење наших народа и начин стварања заједничке државе



нису били различити. Али и поред истоветности њихових ставова према решењу југословенског питања, хомогена радикалска влада била је у Скупштини на Крфу изложена жестоким нападима удружења опозиције, који су се завршили напуштањем Скупштине од стране посланика опозиције. Услед тога остало је и нерешено питање ванредних кредита, чије одобравање је влада захтевала.

На питање зашто је у току овог заседања Скупштине опозиција тако оштро нападала владу тешко је, за сада, тачно одговорити. Владин рад на спровођењу политике није, очигледно, прави разлог. Опозиција сигурно не би заузимала тако непомирљив став према влади да је била само незадовољна „начином“ рада владе на остваривању циљева Србије. Иступање опозиционог блока у току овог скупштинског заседања, његови оштри напади на владу и предлози које је чинио, дају му изглед једног антирадикалног блока који је имао за циљ обарање радикалске владе. Опструкција опозиционих посланика приликом гласања о владином законском предлогу о ванредним кредитима био је само један од потеза у томе правцу. Из истих побуда чињени су и предлози да се формира коалициона влада без Пашића и да се поново покрене питање Солунског процеса на шта влада никуом случају није могла да пристане. Напади опозиције на владу и предлози које је она чинила имали су, по свему судећи, за крајњи циљ рушење радикалске владе и формирање коалиционе владе — састављене само од представника опозиционих странака — која би се, у случају успешног завршетка рата, налазила на челу Србије.

Представка коју је опозициони блок упутио Александру показује да су ставови опозиције према начину решења југословенског питања били истоветни са ставовима радикалне странке. То проистиче отуда што је и у њеним редовима, као и у редовима радикала, у многоне владало мишљење да Србија има да изврши целокупну војну и политичку операцију јер се у томе видела залога надмоћности Србије одн. српске буржоазије у будућој државној заједници.

У току преговора који су октобра и почетком новембра вођени у Паризу у циљу формирања концентрационе владе одн. мешовитог ратног кабинета, опозициони блок је прво предлагао формирање концентрационе владе Србије у којој би се налазили и представници Југ. одбора. Као свој услов за улазак у владу он је поставио претходни споразум између Пашића и Југ. одбора. Како до тог споразума није дошло, то Пашић није могао образовати ни коалициону владу само с представницима опозиције. Предлажући да се формира концентрациона влада, опозициони блок је истовремено указао и на могућност да се, — у случају да не дође до споразума између владе и Југ. одбора — прикључи Југ. одбору и образује с њим тело које ће радити против српске владе. Ово тело је, како нам се чини, без готово икаквих објективних изгледа на формирање, требало да представља чинилац крајњег дискредитовања рада Пашићеве владе.

Зашто су представници опозиције пристали да уђу у владу само у том случају ако се у њој буду налазили и чланови Одбора? Мислимо да је основана претпоставка да је између опозиције и Југ. одбора постојао претходни споразум да једни без других не склапају никакве арамјане с Пашићевом владом.

И на конференцији у Женеви опозиција стоји заједно с Југ. одбором наспрам Пашића. Међутим, она није била тако сигуран савезник као што је то Одбору могло изгледати. Одмах по отказивању Женевског споразума, опозиција је поново приступила с Пашићем преговорима за формирање концентрационе владе Србије која је затим и била образована у Паризу.

Анализом догађаја који су се одиграли у току 1918. године дошли смо до закључка о истоветности ставова српских опозиционих грађанских странака и радикалне странке према стварању заједничке државе. И опозиција и радикали, премда су истицали да у стварању заједничке државе виде остварење вековних тежњи и интереса југословенских народа, стварно су, и у првом реду, видели у томе могућност да се Србија и њена владајућа класа учврсте као политички предоминантно средиште прве југословенске државе.

*Драгош Јевтић*

## АНАЛОГИЈА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

### *І. Уводне напомене*

Целокупно питање интерпретације права, а у склопу њега и питање аналогije у кривичном праву, било је предмет многих научних расправа, нарочито између два светска рата (1). У вези са увођењем аналогije, законске па и правне, у нека кривична законодавства између два светска рата, постављало се све чешће и све оштрије питање оправданости аналогije у кривичном праву (при чему се редовно мислило на законску и правну аналогiju, а не толико, или уопште, на тзв. аналогiju *inter lege* која се појављује само у оквиру постојеће, конкретне кривичноправне норме). Тако су се и дискусије око интерпретације права уопште, а посебно кривичног, доста заоштриле, те се о аналогiji у овој грани права почело све чешће, и на страни и код нас, да расправља. После другог светског рата овај проблем се поставио још непосредније на нашем терену, пошто је требало дати теоријско објашњење, а по могућности и оправдање, за увођење законске аналогije и у наше кривично законодавство.

Током времена се развила читава аргументација која је ишла у прилог оправдању присуства аналогije у кривичном праву. Истовремено се јављају и многи протести против ове институције, па је знатан број писаца сматрао да њој у овој грани права нема места. Тако је, на пример, увођење аналогije у кривично право неких земаља инспирисало већину учесника IV конгреса Међународног удружења за кривично право (Париз, 1937) да иступе против увођења аналогije у ову грану права. Интересантно је

(1) „Ниједно питање у правној науци није можда имало за последицу да на претресање изнесе тако непосредно и тако неминовно све елементе позитивног права, као што је то у новије време учинио проблем интерпретације. Он је, наиме постао поприште свих модерних доктрина о праву, које ако и нису полазиле од њега морале су на њ да се врате и њиме да закључе, јер се показало да се управо у интерпретацији стичу и да тек с њоме добијају пун свој значај основни правни проблеми” (Б. Марковић — „Проблем основа и интерпретације права у светлости учења социолошке школе”, Архив за правне и друштвене науке, бр. 3) 1931, стр. 182.